

Değişen Devlet Algısı: Toplumsallıktan Bireyselliğe

Nuriye ÇELİK*

Öz

Post-modernizmle birlikte anlam kaymasına uğrayan kavramlardan biri devlettir. Eğer bireyler, toplumların sürekli bir gelişim içerisinde olacağı ve hep daha iyiye gideceği fikrinden vazgeçmişse, devletin rolü nasıl değişecektir? Kapitalizmin kalesi olan Amerika'daki gibi bir ekonomik kriz anında, bir baba figürü olarak zorda kalan tüm ekonomik aktörlere el mi uzatacaktır? Devlet kavramı her gün ve yaşanan her toplumsal eylem sonrasında tekrar tanımlanmakta ve sorgulanmaktadır. Bu çalışma, hem ülkemizde hem de dünya genelinde devletin kriz ve korku anlarında güçlenen ve otoriterleşen; rutin dönemlerde liberalleşip küçülen devinimlerini açıklamayı hedefler.

Anahtar Kelimeler: Devlet, Bireysellik, Toplumsallık, Post-Modernizm, Devlet geleneği

Changing Perception of State: From Socialization to Individuality

Abstract

One of the concepts that have meaning lost through postmodernism is the state. if individuals give up on a idea that societies will continue to develop and to get better, how this will change the role of the state in the future? Such as USA which the castle of capitalism, it is going to reach out to all economic actors who have been struggling, as a father? The concept of state is redefined and questioned every day and after every social action. This study aim to explain the movements of states which becoming stronger and more authoritarian in times of crisis and fear and becoming liberal and passive in routine periods, both in our country and worldwide.

Keywords: State, Individuality, Sociality, Postmodernism, State Tradition

Giriş

George Orwell asıl adı ile Eric Arthur Blair, Bin Dokuz Yüz Seksen Dört adlı kitabında sıradan insanların bizzat tanıma ayrıcalığına sahip olmadığı ve zaman içinde de müttefiklerle sürekli yer değiştiren düşmanlara karşı

Derleme Makale (Review Article)

Geliş/Received: 12.05.2017

Kabul/Accepted: 04.04.2018

DOI: <http://dx.doi.org/10.17336/igusb.312075>

* Doktora Öğrencisi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, Konya, Türkiye, E-posta: nuriyeseinelcelik@gmail.com **ORCID ID** <https://orcid.org/0000-0001-6368-1956>

savaşmakla motive olan bir toplumu anlatır. Bu düşmana karşı savaşma ve ondan sürekli nefret etme içgüdüğü, toplumun tüm katmanlarında bitmek bilmeyen bir öfke, mücadele hırsı ve güçlü kalma sebebi yaratır. İnsanlar savaşlara ve düşmanlara inandıkları sürece kendi devletlerinin neden güçlü kalması gerektiğini idrak etmiş olarak yaşamlarını sürdürürler. Bu bitmek bilmeyen düşmanlara karşı sürekli tetikte olmak, toplumları "canlı" tutar ve devletler varlığını koruyan ama sürekli isim değiştiren düşmanları yenmek için elinden gelen her türlü gücü kullanma hakkını kendisinde bulurlar. Bu güç kullanımları haklılaşarak ve meşrulaşarak halk gözünde onaylanmış olur. Öyle ki devlet ne kadar çok düşman yener ve bir sonraki düşmana geçerse ya da ne kadar çok yüksek sesle konuşur ve avazı çıktığı kadar bağırarak düşmanlarını korkutursa, halk da kendini o kadar güçlü, haklı ve mutlu hisseder.

Başka bir bakış açısıyla şöyle de diyebiliriz; devlet sürekli düşmanlar yaratır, kendi halkını hırçın, kavgacı ve nefret dolu yapmaktan hoşlanır ve bu nefretin yarattığı enerjiden beslenir. Her kaos hali devletlere tüm insan haklarını, tüm özgürlükleri ve tüm muhalif sesleri elindeki tüm güçle susturma hakkı ve gücü verir. Daha da vahimi yaşanan her türlü ihlal, her tür baskı halkın çoğunluğu tarafından haklı bulunarak desteklenir.

İktidarlar toplumu kontrol etmek ve egemenliklerini korumak içgüdüğüyle sosyal kontrol araçlarını kullanmışlar, bireylerin zihinlerini şekillendirmeye çalışarak istenen toplum tarifine uygun beyinler üretilmişlerdir. Dünyanın her yerinde uygulanan bu yöntem başta psikoloji bilimi olmak üzere bazı bilim alanlarında araştırılmış; zihin kontrolü, toplum mühendisliği gibi kavramlarla toplumları yönlendirme ve şekillendirmenin yolları aranmıştır. Her ne kadar ülkemizde farklı siyasi çevreler birbirlerini toplum mühendisliği yapmakla suçlamışlarsa da Milgram deneyi göstermiştir ki itaat etme problemi tamamen psikolojik değil toplumsaldır ve insanların büyük çoğunluğu normal hayatta benimsemedikleri ya da onaylamadıkları davranışlarda bulunmaları yönünde verilen emirleri, otoriteyi sorgulamadan ve otoriteye karşı çıkmadan uygulamışlardır. Dolayısıyla iktidarlar toplumları şekillendirir ve sonuçta bireyler aslında hiç olmadıkları insanlar gibi davranabilirler.

Devletler, toplumların sosyolojik özetleridir. Devlet iktidar, egemenlik ve yönetme kavramlarına atıf yapan bir anlamlar bütünüdür ve esasen bir siyasal yapı olmanın ötesinde işlevler taşır. Toplum nasıl ki bireylerin temel niteliklerinin ortaklığından meydana geliyorsa, devlet de toplumsal unsurların ve bireylerin yönetilme kültürlerinin birer fotoğrafıdır. Her ne kadar ülkelerde siyasal rejimler dönem dönem darbe gibi dışarıdan ve ya içerden müdahalelerle kesintiye uğruyorsa da, yaşanan bu durum toplumun daha önceden yanlış okunan bir takım niteliklerinden kaynaklanır. Nitekim hangi ülke olursa olsun yaşanan anti-demokratik siyasi olaylar sayıları az ya da çok, kendine bazı taraftarlar bulmuştur. Bunun sebebi ülke yönetiminin, bireylerin kişisel çıkarlarına kurban gidişi olduğu gibi, toplumun yönetim anlayışının tanıdığı geniş yetkiler de olabilmektedir. Örneğin yaptığı insanlık dışı faaliyetler nedeniyle ortak acı duymamıza neden olan Hitler'in, o günkü koşullarda

kendisini gönülden destekleyen taraftarları yok muydu? Ya da bir darbeyle İslami rejime geçen ve halkının tamamı Hıristiyanlardan oluşan bir toplum var mı? Dolayısıyla siyasi olaylar toplumun genetik kodlarından bağımsız değildir. O halde diyebiliriz ki, devletleri incelemek toplumları incelemektir.

1. Devlet Kavramı Üzerine

Bourdieu 1989-1992 yılları arasında College de France'de devlet üzerine verdiği derslere, devleti tanımlamadan önce onu anladığımızı, kavradığımızı, devletin birey ve toplumdaki bağımsız düşünülemediğini belirterek başlardı¹. Bu yüzden bilim adamı kendisinin de içinde olduğu bir nesneyi tanımlarken ve incelerken farklı düşünme ve farklı sosyolojik analiz biçimlerine ihtiyaç duyar. Bourdieu'ya göre habitus-alan ikilisi bu farklı yaklaşımlara bir örnektir². Peki, nedir devlet?

Devlet toplumsal örgütlenmeye sıkı sıkıya yapışmış, onunla biçimlenmiş ve onu biçimlendirmiş bir siyasal teşkilatlanma şeklidir³. Devletler toplumlardan etkilenir, kültürlerin etkisiyle şekillenir ve aynı zamanda ilgili ülkenin siyasi tarihinin baş aktörü olarak güçlü bir etkiye de sahiptir. Her ideolojinin dünyaya bakış açısıyla yeni bir isim ve şekil alır: sosyalizm ve kapitalizm gibi teorik olarak devletin olmadığı ütopyik versiyonları üzerinde çokça kafa yorulmuştur. Fakat hem sosyalizm örneklerinde devlet sadece el değiştirmiş ve gücüne güç katmayı sürdürmüştür hem de kapitalizm örneklerinde devlet kapitalistin en iyi dostu ve koruyucusu görevini üstlenmiştir. Siyasal yönetimler insanların bir arada yaşamaya başladığı andan itibaren düzen ve kurallar getirerek doğmaya başlamış, zaman içinde dünyadaki gelişmelere paralel olarak değişmiş, toplumlar ve bireyler değiştikçe de devletler de evrilmiştir.

Platon'a göre insanlar iş bölümü ve ihtiyaç güdüsüyle bir arada yaşamaya başlamıştır ve yöneticiler halkın geneline fayda sağlamak şartıyla manipülasyon yapma haklarını saklı tutmuşlardır⁴.

Platon'a göre toplumda yöneten ve yönetilen olmak üzere iki kesim vardır. Bilgili, adaletli ve erdemli kişiler yönetimi ele almalı veya yönetene yardım etmelidirler. Bunlar yönetilene de yol gösterirler; onları yatıştırıp taşkınlıktan korurlar. Bilgi iyi eğitimle elde edilir. Adalet, kendine teslim edilen emaneti korumak, nefesine hakim olmak, düzenle çalışmaktır. Erdem ruh sağlığı ve güzelliğidir. Kötülük ise ruhun hastalığı ve çirkinliğidir... Ya hükümdarlar filozof, ya filozoflar hükümdar olmalıdır; böyle olmazsa devlet ve insanlık için

¹ A. Günce Berkurt, "Sosyolojinin Kaçınılmaz Nesnesi Devlet Üzerine: Pierre Bourdieu'nün 1989-1992 Yılları Arasında Collège de France'da Verdiği Dersler", *Sosyoloji Dergisi*, 3. Dizi, 25. Sayı, 2012/2, s.34.

² A. Günce Berkurt, *a.g.m.* s. 35-6.

³ Osman Şimşek, "Devlet Kavramının Gelişimi ve Küreselleşmedeki Anlamı", *Kamu-İş İş Hukuku ve İktisat Dergisi*, Yıl 2000, Cilt: 5, Sayı: 4, s.1.

⁴ Osman Şimşek, *a.g.m.* s.2.

mutluluk beklenemez. Yöneten, kendi işine geleni değil, yönettiği halkın yararını gözetmeli ve onun işine geleni yapmalıdır⁵.

Yöneticiler en iyi olanlar arasından çıkmalı ve devlet açık toplum yaratma dürtüsüyle hareket etmelidir. K. Popper'ın açık toplumun ilk kişiliklerinden saydığı Sokrates, devleti rahatsız eden bir at sineği olarak haksızlığa uğramayı tercih edip, başkalarının haksızlığa uğramasına böylece engel olabileceğini düşünmüştür⁶. Devlet, "sihirli güçlere karşı boynu bükük kabileci veya kapalı toplumdan insanın eleştirme yetilerini serbest bırakan açık topluma geçişte" aracı olmalıdır⁷.

Hobbes'a göre devletin amacı bireysel güveniktir ve devlet sağladığı adil ortamla doğal insanın içindeki kibir, öç alma, savaş çıkarma halini engelleyerek kaosun olmadığı, güvenli, adil bir toplum yaratır⁸. Hobbes tıpkı Hegel gibi devlete önemli görevler yükleyerek devlet kavramını da önemli ve saygın hale getirmiş olur. Hegel'e göre devleti, sivil toplumun koruyucusu olarak görüp dışsal bir gereklilik devleti tanımlamak; devleti tercihen üyeliklerden oluşan bir yapıya dönüştürerek, devletin nesnellliğini ve hakikiliğini gölgeler⁹. Locke ve Smith de liberal bir anlayışla devlet kuramına yaklaşmıştır. Locke'un liberal bakışı ile devlete mülkiyet koruyuculuğu görevi yüklemesi ve Rousseau'nun siyaset felsefesinde devleti birey karşısında sözleşmenin bir tarafı olarak indirgemesi; liberalizmin son aşamada devlet ve organlarının olmadığı sözleşmeye dayalı bir sivil toplum tasavvuruna giden yolun taşlarını meydana getirir.

Toplum sözleşmesi bireylerin devletle imzaladığı bir anlaşmadır. Buna göre birey bazı haklarını devlete devreder ve devletin kendisine vereceği ödev ve yükümlülüklerini yerine getirmeyi taahhüt eder. Bunun karşılığında da birey kendi güvenliği başta olmak üzere toplumsal güvenlik, adalet, eşitlik ve benliğini korumaya dönük bir takım haklar -insan hakları- talep etmiştir. Fakat burada talep edilen eşitliğin mutlak olmadığı ve yine talep edilen özel mülkiyetin korunması hususunun da, kendine ait özel mülkü olmayan toplumsal sınıflar için anlamsız olacağı tarihte pek çok kez ifade edilmiş; aslında özel mülkiyeti korumayı devlete bırakan kapitalist, kendini sermaye sahibi olmayanlara karşı devlet eliyle korutmuştur da eleştirisi de yapılmıştır. Marksizm'in mülkiyet konusundaki tavrı, devleti güçlü olanın yanında yer almakla suçlaması şeklinde ortaya çıkar. Esasen devlet, yalnız çatışmaya neden olan eşitsizlikleri artıran bir konumdadır.

Türkiye'de ise Şeyh Edebali'nin, Osmanlı'nın kurucusu ve damadı Osman Gazi'ye vasiyetinde "İnsanı yaşat ki devlet yaşasın." öğüdünden de kolayca görebileceğimiz gibi, Osmanlı'dan günümüze miras kalan bir devlet anlayışı söz

⁵ Nevin Güngör Ergan, "Siyasetnamelerimizde Çizilen "Devlet Adamı" Portresinin Temel Özellikleri", *Bilgi Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*-8/Kış, 1999, s.29.

⁶ Esra Durukan, "Popper'da Açık Toplum ve Devlet İlişkisinin Siyasal Sonuçları", 30 Nisan – 2 Mayıs 2010 VII. Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Öğrenci Kongresi Abant İzzet Baysal Üniversitesi, s. 2.

⁷ Karl Popper, *Açık Toplum ve Düşmanları Cilt 1: Platon, Remzi Kitabevi A.Ş.* İstanbul, 1989, s.17.

⁸ Thomas Hobbes, *Leviathan ve ya Bir Din ve ay Dünya Devletinin İçeriği, Biçimi ve Kudreti*, Çev: Semih Lim, 6. Baskı Ocak İstanbul, 2007, Yapı Kredi Yayınları, s.127.

⁹ Işıl Bayar Bravo, "Hegel ve Liberalizm", *Felsefe Dergisi*, Sayı: 2, Güz, 2006, s.113.

konusudur. Türkiye’de devlet saygın ve önünde halkın eğilmesi gereken bir siyasal güçtür. Atatürk devrimleriyle gelen aydınlanma sürecinde de yine, aydınlanmacı seçkinlerin aktif çalışmaları görülür. Halktan, tabandan gelmiş bir modernleşme ve demokratikleşme talebinden söz etmek doğru olmaz. Fakat vatani, özgürlüğü ve namusu için savaşan, yoksulluğundan geriye kalan her şeyiyle Atatürk’ü ve arkadaşlarını destekleyen, inanan; savaş bittiğinde de kendi modernleşme tarihine canlı tanıklık eden yoksul halkı yok saymak da bilimsel olmayacaktır. Her ne kadar modernleşmeye dar bir kadroyla öncülük etmişse de Atatürk; cumhuriyet ve halk egemenliği kavramlarını bu topraklara öğreten ilk liderdir. Osmanlı döneminde Halifelik gibi dini ve kutsal bir ögenin de devletle kol kola oluşu, devletin kutsallığını artıran ve devletin eleştirilmesinin dini eleştirmek ve dine karşı gelmek anlamına geldiği bir algı yaratan unsur olmuştur. Tam da bu nedenle, ülkemizdeki sivil toplum ve kamusal alan kavramları, bu kavramların doğuş yeri olan Batıdaki anlamlarından bir hayli farklıdır. Örneğin sivil itaatsizlik ülkemizde karşılığı olan bir kavram değildir. Mevcut egemen güce karşı girişilen her türlü toplumsal hareket de en başta sivil toplum ve demokrasi kültürüne bağlı geliştiğinden; yine ülkemizdeki toplumsal hareketler literatürdeki tanımlardan farklı bir noktada gelişmektedir.

Devletler en güçlü kontrol mekanizmalarıdır. Devlet kavramı ülkemizde, siyasi iktidarlarla özdeş bir algıya sahiptir. Fakat devlet özünde daha temel ve koruyucu bir felsefe barındırır. Her ne kadar zamanla devletler hegemonyanın aracı olmakla suçlanmışsa da, esasen siyasi iktidarların geçici, devlet kurumunun ve felsefesinin kalıcı olması nedeniyle; ülkelerin bir devlet anlayışı çevresinde kalarak yalnız siyasi isimleri değiştirmesi, temel devlet felsefesinin korunması gelişmiş ülkelerde uygulanan bir siyasi süreçtir. Bu yöntem sayesinde ülkeler yüz yıllık planlar yapabilmektedir.

Bir toplumsal kontrol aracı görevini de yürüten devlet, gerek söylemleri, gerek yönettiği pozitif hukuk sistemi gerekse de; ekonomi, medya, ordu ve eğitim sistemi gibi üzerinde doğrudan ve ya dolaylı kontrolü bulunan kurumlar vasıtasıyla toplumu yönlendirmektedir. İdeolojik boyutu ise ideolojinin, devletin bir aygıtı olarak isimlendirilmesine gidecek kadar belirgindir¹⁰.

Toplumlar hangi anlayışta olursa olsun devletin varlığı süreklilik göstermiştir. Zamanla dokunulmaz ve saygın konumunu yitiren devlet post modern anlayış içinde daha çok eleştirilmeye başlanmış, kapitalizmin kriz evrelerinde sermaye sahiplerini korumakla suçlanmış ve artan bireyselleşmeyle birlikte daha çok sorgulanır olmuştur. Fakat devlet algısı toplumların kültürlerine göre farklılık göstermeye devam etmektedir.

2. Bireysellik-Toplumsallık Kavramları Üzerine

Sosyolojideki düalist yapılardan olan birey-toplum ikilisi tıpkı aktör-yapı gibi yapısalcı, işlevselci ve yorumlamacı teorilerin içinde yer almış ve Giddens

¹⁰ Louis Althusser, *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*, İletişim Yayınları, 4. Baskı, 2000, İstanbul, s.27.

tarafından bu ikili ayrışma eleştirilerek yerine yapılaşma kuramı ve yapının ikiliği kavramları getirilmiştir¹¹.

...toplumsal yapıyı faal bir şekilde yapıp, tekrar yapma sürecini çözümlemek için kullanışlı bir terim yapılaşmadır. Bu, yakın geçmişte benim sosyolojiye kattığım bir kavramdır. 'Yapı' ve 'eylem' ister istemez birbirleriyle bağlantılıdır. İnsanlar düzenli ve oldukça tahmin edilebilir bir şekilde davrandıkları ölçüde ve müddetçe toplumlar, topluluklar ve grupların yapısı vardır. Öte yandan, bireyler olarak her birimiz, toplumsal olarak yapılandırılmış çok büyük miktarda bilgiye sahip olduğumuz için 'eylem' olasıdır. Bunu en iyi açıklamanın yolu dil örneğine başvurmaktır. Var olabilmek için dilin toplumsal bakımdan yapılandırılmış olması gerekir -dil kullanımının her konuşmacının uyması gereken kuralları vardır. Söz, belli dilbilgisi kurallarını takip etmediğinde, bir kimsenin belli bir bağlamda söylediklerinin anlamı olmaz. Ancak, dilin yapısal özellikleri bireysel dil kullanıcıların uygulamada bu kuralları izlemeleri sayesinde vardır. Dil sürekli olarak yapılaşma sürecindedir¹².

Bireysellik tarihte, dini baskının azaldığı reform ve bireyi özgürleştiren Rönesans ile anlam kazanır. Modernizm ve aydınlanma bireye sürekli bir gelişim içerisinde olması gerektiğini söylerken aynı anda bireyin varlığını ve edilgen olmadığını da dile getirmiş olur. Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarsisi kendini gerçekleştirme ile biter. Bireysel özgürlük insanlığın gerçekleştirmeyi ve korumayı hedeflediği ilk şey olmuştur ve bireyselliğin liberalizmle ilişkisi de burada başlar.

Sosyolojinin birey ve toplum ikililiğindeki tavrı pek çok sosyolog arasında değişkenlik göstermiş; toplumu bireyden bir anlamda üstün tutan sosyologlar olduğu gibi -örneğin Durkheim-, bireyi toplumdan üstün tutan sosyologlar da olmuştur -örneğin Prens Sabahattin-. Ama sonuç olarak birey ile toplumun arasındaki karşılıklı ilişkinin varlığı en genel kabuldür. Toplumsallığın fazla olduğu yapılar komünizm gibi toplumun genel çıkarlarının birey çıkarlarından üstün olduğu toplum tipleridir. Komünizm ve liberalizm ekonomi anlayışlarını bir yana bırakırsak; toplumsal yapıya ilişkin analizleri bakımından toplumsallığın ve bireyselliğin çatışması gibi bir karşıtlık sergilerler. Bireyselliğin fazla olduğu toplumlarda özel mülkiyetin kutsallığı, bireysel ilişkilerdeki kişisel alanın korunması yönündeki sınırlar ve bireyin devlet karşısında daha güçlü olması nitelikleri görülür. Toplumsallığın fazla olması toplumun genel niteliklerine uygun bireyleri gerektirir ki aksi anomiyi yaratır. Devletin, bireylerin onayı olmadan yaptığı kamulaştırmalar örnek verilebilir. Fakat hiçbir toplumu tamamen bireysel ve ya toplumsal diye de niteleyemeyiz, çünkü farklı koşullarda farklı tepkiler vermesi devletin

¹¹ İlnur Meşe, "Modernleşme Sürecinde Türk Siyasal Kimliklerinde Muhafazakâr ve Yenilikçi Tavrılar", *Muhafazakar Düşünce/ Avrupa ve Türkiye'de Muhafazakarlık Dergisi*, Yıl 3, Sayı: 9-10, Yaz-Güz 2006, s.127.

¹² Anthony Giddens, *Sosyoloji*, 1. Baskı: Kırmızı Yayınları, Eylül Beylikdüzü / İstanbul, 2012, s.145.

sürekliliğinin gereğidir. Örneğin Türkiye'nin kültürel açıdan Batı kıyaslamalı bir analizi yapıldığında;

- Toplulukçu değer ve normlar egemendir;
- Kadınsı değerler biraz daha ön plandadır;
- Güç mesafesi fazladır;
- Belirsizlikten kaçınma eğilimi yüksektir¹³.

Toplulukçu değer ve normların egemenliği, bireyin kendini topluma göre tanımladığı ve eğittiği anlamına gelir. Dolayısıyla bireyselliğin gelişimi ve bireyin özgürce kendini ifade edebilmesi için toplum karşısında bireyin daha güçlü bir konum işgal etmesi gerekir. Aksi halde birey, topluluğa uyum gösteremediği için mutsuz olacak ve ya toplum onu dışlayarak cezalandıracaktır. Kısaca:

Bireycilik, bireyler arasındaki bağların gevşek olduğu, herkesin sadece kendine veya çekirdek ailesine bakmak zorunda olduğu kültürler için geçerlidir. **Toplulukçuluk** ise insanların doğuştan itibaren güçlü ve sıkı gruplara bağlı olduğu ve bu bağlılığın yaşam boyunca, sorgulanmayan bir sadakat karşılığında var olduğu toplumlarda vardır¹⁴.

Kadınsı değerler ifadesi şefkatli merhametli, sadık ve nazik değerlerini taşıdığından kadınsı toplumda uzlaşa ve sıcak ilişkiler görülür. Erkeksi değerler toplumu ise para ve gücün daha önemli olduğu, iddialı ve rekabetçi yapılardır. Güç mesafesi toplumdaki güç dağılımında görülen eşitsizliği ifade eder. Belirsizlikten kaçınan toplumlar belirsizlik durumlarında güç mesafelerini açarak "Tanrı'ya, generallere ya da sivil politikacı babalara sığınarak" belirsizliği azaltmaya çalışırlar¹⁵. Dolayısıyla bu türden toplumlardaki devletin önemi ve ağırlığı fazla olacaktır.

Sosyoloji teorilerinde birey ve toplum ilişkisine bakış farklılaşmaktadır. Yapısalcılık bir bütün olarak gördüğü toplumda düzen arayışı içerisindeyken; çatışmacılık ise toplumu uyumsuzluk ve eşitsizlikler içerisinde adaletsiz bir yapı olarak analiz eder ve sonuç olarak bu iki makro teori bireyi edilgen konuma düşürmüş ve topluma daha büyük bir önem atfetmişlerdir. Sembolik etkileşimcilik bireylerin eylemlerinin motivasyonlarını ve anlamlarını açıklamaya çalıştığından birey merkezli bir mikro sosyolojik yaklaşım sergiler. Zaman içerisinde makro teorilerin yerini alan hermeneutik, fenomenoloji, sembolik etkileşimcilik teorileri ve etnometodoloji, post yapısalcılık, yapılaşma kuramı, pratik teorisi kuramlarının genel ortak noktası, toplumsaldan bireyselliğe doğru inceleme alanlarındaki eğilimdir¹⁶. Özellikle sosyolojik yaklaşımlardaki değişim toplumsal değişimin de özeti gibidir:1960'larda tüm alandaki hâkimiyetiyle yapısal fonksiyonalist yaklaşım ve Marksizm korkusuyla

¹³ Zerrin Sungur v.d., *Türkiye'nin Toplumsal Yapısı*, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2665, Açık öğretim Fakültesi Yayını No: 1631, 2012, Eskişehir, s.40.

¹⁴ Zerrin Sungur, *a.g.k.*, s.38.

¹⁵ Zerrin Sungur, *a.g.k.*, s.46-8.

¹⁶ Anthony Giddens ve Jonathan Turner "*Günümüzde Sosyal Teori*", Çev: Ümit Tatlıcan, Say Yayınları, İstanbul, 2013, s. 8-9.

alternatif bile olamayan çatışmacı yaklaşım, yıllar içinde eleştirilip yetersiz bulunarak yerini 1990'lı yıllardan sonra daha sosyal psikolojik bir yaklaşım sergileyen sembolik etkileşime ve fenomenolojiye bırakmıştır. Bireyin, toplumsalın üreticisi olarak aktif bir rol edinmeye başladığı bu süreçte toplumsal hareketler ve sivil toplum anlayışlarında da bu yönlü bir dönüşüm yaşanmıştır. Bireyselleşmenin arttığı her dönemde devlete karşı liberal bir bakış oluşmuş ve devletin sınırları küçülerek kamusal alandaki varlığı azalmıştır.

Gerek savaş gerek ekonomik kriz gerekse de sosyal kriz dönemlerinde devletin birey karşısındaki görevleri dönüşüme uğrar. Çünkü devletin karşıladığı anlamlardan biri de *güvendir*. Hitler'in Almanya'da iktidara gelmesini sağlayan halk desteğinin kökeninde, Birinci Dünya Savaşı yenilgisinin yarattığı, hakarete uğramış ve özgüveni kaybolmuş Alman halkının psikolojisi vardır. Bu sebeptir ki Hitler, Fransa'yı işgal ettikten sonraki ateşkes antlaşmasını, 1919 Versay Antlaşması'nın yapıldığı yer olan Mareşal Foch'un 2419 numaralı vagonunda yapmış, ilk mağlubiyetin intikamını almıştır. Savaşlar dışında toplumsal yapının ekonomik etkenlere bağlı olarak değiştiği de gözlemlenir: tarım toplumundan sanayi toplumuna ve sanayi toplumundan bilgi toplumuna, post endüstriyel topluma, post modern topluma doğru görülen değişimin içerisinde; hiper gerçekliklerle dolu ve sürekli anlam kaymasına uğrayan son süreçte, modern insanın algılarını ve sorunlarını anlamaya çabasındayız. Bu süreç, Weber'in bireyin yorumlama ile anlamasına dayanan, rasyonel olduğu kadar yalnız ve yabancılaşmış bir öznenin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Devlet, bireyin karşısında ortaçağdaki gücünü ve korku salma kabiliyetini yitirmişse de, kriz anlarında yeniden bir sığınma duygusuyla devlete yönelmiş bireylere dönüşmekteyiz. Türkiye'de 15 Temmuz darbe girişimi sonrası tüm siyasi tarafların katıldığı mitinglerin düzenlenmesi ve kişisel farklılıklara rağmen bir araya gelme içgüdüğü de yine bu güven arayışının sonucudur. Bu türden devletin gücünün ve etkisinin arttığı zamanlardaki bireysel davranışlarda, ilgili ülkenin kültürel kodlarından beslenmekle birlikte genel olarak benzer bir eğilim gözlenmektedir. Amerika gibi kapitalizmin kalesi olan bir ülkede bile 2007-2009 subprime mortgage krizinde - Birleşik Krallık, Belçika, Fransa, Almanya, Hollanda gibi diğer Avrupa ülkelerine benzer şekilde- devlet müdahalesi ile finansal aktörler kurtarılmaya çalışılmıştır ki bu durum, kapitalizmin özüne ve *görünmeyen el teorisine* aykırıdır. Dolayısıyla diyebiliriz ki, devletin davranışları, vatandaşların güven ve risk algılarına göre belirlenmektedir.

3. Türkiye'de Devlet Algısı

3.1. Türkiye'de Devletin Beslendiği Kaynaklar

Türkiye'de devlet ile hükümet kavramları zaman zaman aynı anlamda kullanılsa da, teorik açıdan devletin sürekliliği ve hükümetin geçiciliği bağlamında, ideolojik kaygılardan uzak bir bakış açısıyla ele alındığında, aynı anlama gelmediği görülecektir. Öte yandan hükümetler, iktidar süreleri

boyunca devletin geleneksel yapısını ve algısını da şekillendirmekte ve bir anlamda kalıcı etkiler bırakarak gidebilmektedirler. Bu bölümde devlet kavramını, hükümetin, kendisinde somutlaştırdığı bir yönetim tavrı olarak ele alacağız.

a. Din, Ahlak, Gelenek ve Görenekler: Durkheim'ın da analizlerinde yer verdiği gibi din, toplumların bir arada yaşamalarını kolaylaştıran ve bağlılıklarını artıran bir sosyolojik kurumdur. Fakat bazı durumlarda da ayrışmanın sebebi ve sapmanın bir aracı da olabilir. Türkiye büyük çoğunluğu Müslüman olan bir ülke olarak, İslam dininin sosyal hayatı şekillendiren yapısından da kaynaklanan bir şekilde, dini anlayışını toplumsal yaşantısına yoğun olarak taşıyan insanların bulunduğu bir ülkedir. Özellikle Batı toplumlarına kıyasla, manevi yaşantısına olan bağlılığıyla farklılık gösterirken, diğer İslam ülkelerinden de siyasi anlamdaki sekülerleşme ile ayrılır. Her ne kadar laiklik ve sekülerleşme Batı'da doğan kavramlar olarak, Ortaçağ'ın etkin kilise yönetimine karşı doğan bir fikir olması sebebiyle, gelenekle modern arasındaki belirleyiciliğe dayansa da, ülkemizdeki anlamı inanç hürriyeti ve devlet yönetiminin dini kararlardan ayrılışı olarak kendine yer bulmuştur. Fakat tüm bunların ötesinde, dini kurallar bir yandan toplumsal hayatı şekillendiren temel ahlakın köklerini meydana getirirken; bir yandan da siyasi elitlerin seçilme süreçlerinde de etkinliğini korumaktadır. Türkiye'de siyasi tercihler ekseriyetle vaatler ve siyasi liderlerin kişilikleri üzerinden ve kısmen de siyasi programlar üzerinden yapılmaktadır. Ayrıca dini hayatın sürdürülmesi ve inananların manevi huzurları için yönedikleri cemaat ve benzeri toplulukların, gerek siyasi gerek toplumsal alanda, birbirine bağlı bir örgüt benzeri aidiyetleri doğurabiliyor oluşu da; yine dinin etkili yapısının bir sonucudur. Dolayısıyla Durkheim'ın kastettiği şekilde güçlü bir bağ olarak din; Türkiye'nin toplumsal yapısında belirleyici ve etkili bir kurumdur.

Ahlak ve geleneksel yapı, toplumun kültürünün bir ürünüdür. Din, ahlak ve gelenekler sıklıkla bir arada hareket ederek benzer yaptırımlar üzerinden şekillenir. Örneğin hepsinin müeyyidesi toplumdan dışlanmadır. Dolayısıyla toplum kendi kültür ve geleneklerini koruma yönünde muhafazakâr bir tavır sergilemekte, kendi yaşam tarzı üzerinden toplumu şekillendirmektedir.

Hem dini hem de geleneksel yapı Türkiye'de siyasi tercihler üzerinde olduğu kadar, bizatihi devletin kendisi üzerinde de etkin ve belirleyicidir. Siyasi elitlerin söylemlerinden davranışlarına kadar kamuoyunu etkiledikleri her süreçte dini ifadeler, simgeler, kültürel tercihler ve alınan kararlar belirgindir. Cumhurbaşkanının Cuma namazı çıkışı siyasi demeç vermesi ve ya siyasi liderlerin bayramlarda memleketlerine gelip aile büyüklerini ziyaret etmesi gibi ayrıntılar dahi toplumun kültürel ve dini kimliğinin bir sonucudur. Dolayısıyla devlet de bu kültürden beslenir, bu kültürle şekillenir ve bu kültürü etkiler.

b. Bürokrasi: Bürokratik yapılar ellerinde bulundurdukları bilginin gücü nedeniyle etkili bir yönetim unsuru olmuştur. Zaman zaman siyasi iktidarlara egemenlik yarışına giren bürokrasi kurumu; halka ait olan egemenlik sınırını

aşsa bile denetlenmesi mümkün olmadığı süreçler de yaşanmıştır. Tam da bu nedenle Weber, bürokrasinin egemenlik gücüne dikkat çekmiştir¹⁷. Fakat postmodernizmle birlikte, post bürokrasi kavramı ortaya çıkmış, klasik bürokrasi kavramı katılığını kaybetmeye başlamıştır¹⁸. Sunulan kamu hizmetlerinin açıklanması, halkın talep ettiği hizmetler hakkında hizmet standardı ve hizmet envanterlerinin oluşturulması, stratejik planlar vasıtasıyla hedeflerin açıkça ortaya konulması şeffaflık ve hesap verilebilirlik açısından son derece önemlidir. Vatandaşların hizmete en kısa yoldan ve en kısa sürede ulaşması ülkemizde olduğu gibi pek çok gelişmiş ülkede de e-devlet ve Başbakanlık İletişim Merkezi(BİMER) benzeri kuruluşlarla sağlanmaya çalışılmaktadır. Ülkemizde özellikle yargı bürokrasisi sıkça eleştirilmiş; bazı çevrelerce cemaat mensubu olmakla bazı çevrelerce de mevcut iktidarı desteklemekle suçlanmıştır. Bürokratik kurumların siyasetle olan sıkı ilişkileri, onların gerçek görevlerini yerine getirmelerine bir engel teşkil etmekle birlikte, edindikleri siyasi güce dayanarak yürütecekleri hizmet, bu hizmetin alıcısı olan vatandaşlara karşı eşitlik ve hakkaniyet ilkelerine zarar verecek şekilde ayrıma da neden olabilir. Bu gibi durumlarda bürokrasinin elindeki güç artar ve yönetimde etkin bir unsur haline gelir. Siyasi elitlerin bürokrasi ile egemenliğini paylaşması sonucu bürokratlar devlet sıfatıyla hareket eden unsurlara dönüşür. Dolayısıyla bürokrasi kurumu ve onun yürütücüleri olan bürokratlar hem devletin elindeki bir politika uygulama aracı hem de egemenliğine ortak bir güç kaynağı olarak varlığını korumaktadır.

c. Medya: Medyanın toplumsal yapı üzerine etkileri ile ilgili pek çok çalışma mevcuttur¹⁹. Medyanın popüler kültürün resmi aracısı olarak, pazarladığı bir kültür ve yaşam tarzı olduğu aşikârdır. Bu pazarlanan kültür hegemonyasının, eleştirel bir bakış açısıyla bakıldığında, girdiği toplumdaki yerel kültür ve gelenekleri değiştirdiği görülür. Çünkü bir sonraki adım olan kapitalizmin yeni pazarlar oluşturması ihtiyacı, süreklilik arz eder ve yeni alıcıların beklentileri ve istekleri, belirli çevrelerce yeni baştan ve istenilen yönde oluşturulmalıdır. Medya bunun en ucuz, en eğlenceli ve en kolay yoludur.

Gerek yerli dizilerin gerekse Hollywood ürünlerinin en iyi pazarlarından olan Türkiye, renkli ekrandaki karakterleri takip ve taklit etmek yönünden oldukça hızlı ve günceldir. Dizideki ölen karakter için gazeteye ölüm ilanı veren izleyiciler başta olmak üzere; gerçek ile kurguyu ayırt edemeden dizilerdeki jargonun, kıyafetlerin, takıların ve genel olarak yaşam tarzının çok kısa bir sürede taklit edilmesi; medyanın toplum üzerindeki gücünü gösteren en basit

¹⁷ Burak Hamza Eryiğit ve Fuat Yörükoğlu, "Modernleşme Süreçlerinde Demokrasi ve Bürokrasi İkilemi ve Kavramlarının Anlamsal Boyutları Üzerine Bir İnceleme", *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi*, Sayı: 32 Eylül – Ekim 2012, s.5. <http://www.akademikbakis.org>.

¹⁸ Nuriye Çelik, "Postbürokratik Kamu Yönetimi ve Demokrasi", *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 2 Sayı: 2 Ekim / October 2015, s.141.

¹⁹ Melahat Öneren, "İmaj Yönetiminin Tv Dizi Seyircileri Üzerindeki Etkisi", *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 15 (24): 75-85, 2013, ISSN: 1309-9132, www.kmu.edu.tr, Nergiz Karadağ, "Televizyon Dizilerinde Gücün Temsili", *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, Cilt 2, Sayı 2, Eylül 2013.

örnektir. Öte yandan medyanın bu gücünü fark eden siyasi elitler de, toplum üzerinde yaratmak istedikleri algıyı bu mecralar aracılığıyla kolayca sürdürür. Medya hem ülkemiz hem tüm dünyada en önemli propaganda aracıdır ve gelişen iletişim teknolojileriyle birlikte artık rakibi ve aynı zamanda ortağı olan sosyal medyayla kuvvetli ilişkiler içerisinde. Bu durumu yerli diziler için oluşturulan sosyal medya ifadelerini inceleyen araştırmalarda kolaylıkla görebiliriz²⁰.

Bugünkü demokrasilerde ve bilgi toplumunda "dördüncü kuvvet" olarak nitelenen "medya" da bu süreci hızlandırmakta, "reyting arttırma" amacıyla topluma kötü örnek olabilecek kişileri dakikalarca konuşuran sunucular, "çok sınırlı vaktimiz var efendim, kusura bakmayın sözünüzü keseceğim" deyip, cümlesini bitirmeden bir siyasetçiyi ekrandan çekebilmektedirler ve sonuçta, "toplum-devlet-siyasetçi" etkileşimi çerçevesinde birçok faktörün etkisiyle çok az sayıda "siyaset adamı" "devlet adamı" seviyesine çıkabilmektedir²¹.

Sonuç olarak medya, devletin elindeki politika aktarım mekanizması, kamuoyu oluşturma aracı ve aynı zamanda muhalefetin de kendisi olabilmektedir.

ç. Akademi-Eğitim Mekanizması: Eğitim sistemleri dünyanın her yerinde mevcut egemen fikrin, idealin ve yaşam tarzının yeniden ve yeniden üretildiği bir kurum olmuştur. Bu anlamda hegemonyanın ve söylemin üretim merkezleridir. Tam da bu nedenle gelişmiş ülkelerin ekonomi politikaları mümkün olduğunca siyasetten uzak ve uzun vadeli olarak planlanır.

Ülkemizde ilk, orta ve lise seviyelerinde kullanılan ders kitaplarının içerikleri zaman zaman değişmiştir. Bu değişimler bazen mahkemelere taşınmış, bazen ideolojik olması yönüyle eleştirilmiş, sıklıkla da eğitim sisteminin doğrudan içerisinde olmayanlarca fark edilmemiştir. Öte yandan üniversite eğitimlerinin yarattığı toplumsal etkiler daha belirgindir. Gerek belirli üniversitelerde belirli siyasal hareketlerin süreklilik arz etmesi; gerekse de zaman zaman belirli ülkelerde eğitim alarak yurda dönen akademisyenlerin benzer yöntemleri kullanması ilk göze çarpan durumlardır. Örneğin 1940'larda sosyolojinin ampirik yöntemleri daha sık kullanmasında, önemli sosyoloji hocalarının bir kısmının Amerika'da eğitim almalarının etkisi çok büyüktür. Ayrıca Cumhuriyet'in ilk yıllarında yapılan her devrimin eğitim sistemleri aracılığıyla tüm yurda öğretilmesi de bir başka örnektir. Dolayısıyla denilebilir ki; eğitim toplum üzerinde çok etkili bir kontrol aracıdır ve iktidarlar tarafından sıkça kullanılmaktadır. Gerek ideolojinin gelecek nesillere aktarılması, gerek gençlik kolları vasıtasıyla yeni nesli siyasi alana çekme çabaları devletin eğitim sistemiyle kendi sürekliliğini oluşturma amacına hizmet etmektedir.

²⁰ Erdal Dağtaş ve Mehmet Emin Yıldız, "Türkiye'de İzleyicinin Metalaşması: Televizyon Dizilerinin Sosyal Reyting Ölçümlerinin Eleştirel Ekonomi Politik Çözümlemesi", *Global Media Journal TR Edition*, 5 (10) 2015, İlkbahar, s:120-142.

²¹ Nevin Güngör Ergan, *a.g.m.*, s. 28.

d. Modernizm: Modernizmin ortak bir tanımı yapılamamakla birlikte; genel olarak modernizm çağdaşlaşma, yenileşme anlamlarına gelir. Daha açık bir tanım yapmak gerekirse; modernitenin gelişmiş ülkeler ve geri kalmış ülkeler olarak yapılan bir ayırım ve ön kabul sonrasında anlaşılabilmesi görülür. Modernizm Batılı bir kavramdır ve hiçbir coğrafyada, Batıdaki anlamına eş değer anlamlara kavuşamaz. Türkiye'nin çağdaşlaşma ve sekülerleşme hedefleri her ne kadar Cumhuriyet'in ilanı ile başlamıştır gibi görünse de; Osmanlı döneminde de çağdaşlaşma hareketleri 19.yy'da görülmüştür²².

"Modernlik projesi, dünyanın herhangi bir noktasında bir kez ortaya çıktı mı, tüm dünyayı dönüştürecek etkiler yaratacaktır. Modernleşme projeleri sadece geri kalmış toplumların kendi istekleri ile katıldıkları bir proje olmayıp aynı zamanda modernleşmiş ülkelerin de ihraç ettiği bir yeniden yapılanma projesidir. Bir anlamda bitmek tükenmek bilmeyen sürekli yenilenen bir projedir"²³

"Osmanlı-Türk toplumunda modernleşme, Batı'da olduğu gibi, toplumun iç dinamiklerinin yarattığı, sivil çevresel aktörlerce yönlendirilen çok boyutlu bir değişim süreci olarak başlamış değildir. Türk modernleşmesi ve Batılılaşması temelde, yönetici elit içindeki dar bir kadronun Batı ile Osmanlı arasındaki güç dengesini yeniden kurma amacıyla yürürlüğe koyduğu reform programlarına dayanır. Türk reformistlerinin algılamalarına göre bir toplumda Batılılaşma yönünde bir değişim, ancak bu işlevi toplum adına üstlenen bir seçkinler kadrosunun bilinçli ve kararlı çabaları ile gerçekleştirilebilir. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türk aydın bürokrati sorunu bu biçimde koymuş ve kendisini de bu değişimin faili ve sorumlusu olarak konumlandırmıştır"²⁴

Modernizmin Osmanlı döneminden başlayan ve günümüze kadar devam eden seçkin-elit yaklaşımı, toplumsal yapı üzerinde bilinçli değişiklikler yapmak hedefiyle hareket etmiştir. Temelde Türkiye'nin modernleşme sürecinin da kökeni bu yaklaşımdır. Cumhuriyetin ilk yıllarında gelişmenin ve ilerlemenin, mevcut toplumsal düzen üzerinden yapılamayacağı ve modernleşmenin ilk sürecinin toplumsal yapıyı geliştirmek ve yönetmekle başlaması gerektiği fikri egemendi. Bu yaklaşımın en iyi izahatını Prens Sabahattin ve Ziya Gökalp yapmıştır ve sosyoloji bilimi bu ilerlemeci fikre hizmet etmiştir:

"Prens Sabahattin'e göre Türkiye'nin eğitim ve yönetim gibi iki temel sorunu bulunmaktadır. Türkiye'nin yönetim sorununun çözümü, ülkenin idari yapısının merkeziyetçi yapıdan âdemi merkeziyetçi yapıya doğru değiştirilmesiyle çözülebilir. Türkiye'nin yönetim yapısı ile birlikte

²² François Georjeon, *Osmanlı-Türk Modernleşmesi (1900-1930)*, çev: Ali Berktaş, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2006, s.13.

²³ Arif Aytekin, "Osmanlı-Türk Modernleşmesinin Düşünsel, Ekonomik ve Bürokratik Kodları", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Aralık 2013, Sayı:30, s. 315.

²⁴ İlyas Söğütü, "Jön Türkler ve Türkiye'nin Batılılaşması", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*,11(1), Haziran 2010, s:3. <http://sbd.ogu.edu.tr/SayfDetay.aspx?58>.

eğitim anlayışının da değişmesi gerekmektedir. Yurttaşlarımız Anglo-Sakson eğitim yöntemlerinin uygulandığı bir eğitim anlayışı doğrultusunda yetiştirildiğinde, giderilemeyecek sorun yoktur. Bu iki alanda bütüncü yapıdan bireyci yapıya doğru gerçekleştirilecek uygulamalar, toplumsal yapıyı da değiştirecek ve Türkiye'nin kurtuluşu gerçekleşecektir. Bir başka anlatımla, Prens Sabahattin, sorunların kaynağını mevcut toplumsal yapıda görmekte ve bu yapıyı değiştirmeyi hedeflemektedir. Kamucu toplumsal yapının bireycilik lehinde değiştirilmesi, mevcut tüm sorunların çözümü anlamına gelmektedir"²⁵

Toplumun anlamlandıramadığı bir değişim sürecinin yarattığı etkiler günümüzde de sürmektedir ve doğu gelenekçiliği ile batı modernizmi arasında kalan Türkiye, Almanya'ya işçi olarak girmiş bir Türkiye vatandaşı edasıyla, çeşitli kültürel söylemlerin çarpışmaları içerisinde yaşamını sürdürmektedir. Bu yabancılaşma sonucunda, doğru ve yanlışın tekrar sorgulanıp yeni baştan tanımlandığı bir toplumsal süreç yaşanmaktadır. Öyle ki ne dini ne kültürel değerlerine yer bulamadığı küreselleşme içinde ülkemiz insanları, kendi değerlerini yeniden tanımlama yoluna giderek uyum sağlamaya çalışmaktadır. Fakat bu uyum sürecini çok iyi yürüten bireylerinde dini değerleri küreselleşmeyle yoğurup, yeni bir İslam dini ortaya koydukları da gözlenebilir²⁶. Bu önlenemez projenin yani modernizmin toplum üzerindeki etkileri çok derin ve uzun vadelidir. Kontrol koltuğunda ise bazen siyasi iktidarlar bazen de küresel söylemler vardır. Bu nedenle doğrudan ve her aşamada devlete hizmet etmese de, modernizm ve devamında post-modernizmle gelen anlayış ve yönetim değişiklikleri hem yöneteni hem yönetileni etkilemeyi sürdürmüştür.

Türkiye'deki devlet algısının kökenleri Osmanlı Devleti'nde saklıdır. Şeyh Edebalı'nın Osmanlı Devleti'nin kurucusu ve damadı Osman Gazi'ye vasiyetinde geçen şu cümle Osmanlı'daki devlet teorisinin özüdür: "İnsanı yaşat ki devlet yaşasın." Osmanlı Devleti'ni ne teokratik ne de feodal diye nitelemek doğru değildir²⁷. Osmanlı halife-padişahlığı içinde pek çok farklı din ve milliyetten insanı barındırır ve temelde şu değerler ile şekillenir²⁸:

✓ Geleneksellik: Din kavramından daha etkili olan geleneksel yapı içinde nizam ve âlemi taşır. Düzen Tanrı tarafından şekillendirilmiş ve bu yüzden değiştirilmemelidir.

✓ Kanun-ı kadim: En eski ilke yani Tanrı'nın ilkeleri geçerlidir ve bu ilkelerin uygulanış şekli dini anlayışla kaynaşmıştır.

✓ Patrimonializm: Düzeni oluşturan Tanrı bunu korumak için yeryüzünde kendine vekil olarak Padişahı seçmiştir. Padişahın kişiliği değil makamı önemli ve kutsaldır.

²⁵ H. Bayram Kaçmazoğlu v.d. *Türk Sosyologları*, Editör: M. Çağatay Özdemir, 1. Baskı, Anadolu Üniversitesi, Ocak 2013 Eskişehir, s.13.

²⁶ Eren Erdem, *Abdestli Kapitalizm*, Destek Yayınları, 7. Baskı Temmuz 2013, İstanbul.

²⁷ Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, 4. Baskı Ocak 2003 İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, s.24.

²⁸ Niyazi Berkes, a.g.k. s.27-30.

✓ Hayat bir düzen üzerine kuruludur ve onu oluşturan toplum reyadır. Bu düzenin korunması için tüm kamu personeli askeri (milter) sıfatı altında anılır, nihayetinde hepsinin görevi düzeni sürdürmek için kendi payına düşen görevi yerine getirmektir.

✓ Siyasal egemenlik toplumsal köklerden değil Tanrı tarafından gönderilir. Bu durum devletin kutsallığının özüdür ve saygınlık uyandırır. Dolayısıyla padişahın egemenliği Batı'da olduğu gibi din adamları ya da feodal temsilcilerin onayını gerektirmez.

Osmanlı Devleti'nin temel yapısı Saltanat, Hilafet ve İslam verilerine dayanır ve Osmanlı'daki devlet geleneği İslam diniyle yoğrulmuş olur²⁹. Dolayısıyla Batı ile olan tüm ilişkilerde kapitalist gelişime yaklaşma çabalarında da bu yapının etkisi her şeyi belirleyen etken olmuştur. Öyle ki Batı'nın toplumsal yapısının özelliklerinden faydalanılarak çözülmeye çalışılan sorunlar da bile Osmanlı muhafazakâr davranmıştır ve Giddens'ın düalist yapısı Osmanlı'da muhafazakârlar ve yenilikçiler şeklinde kendini göstermiştir³⁰. Bir başka görüşe göre de Osmanlı'da doğan bu düalist yapı devletçi-seçkinler ve liberal-gelenekçiler olarak isimlendirilmiştir³¹.

Genel çerçevesiyle Osmanlı Devleti'nde devlet reyanın saygı duyduğu ve bir anlamda kutsallığı da bulunan bir devletti. Güçlü bir siyasi yapıya ve ekonomiye sahip olmak elbette ki halkın da saygısını da beraberinde getirecektir. Fakat Osmanlı'nın gerileme dönemine girmesi, Batı'da gelişen kapitalizm, kapitülasyonlar ve Osmanlı'nın Avrupa için pazar haline gelmesi ekonomik gerilemeyi de beraberinde getirmiştir.

Kurutuluş Savaşı sonrası yeni bir devlet, Türkiye Cumhuriyeti kurulmuştu. Mustafa Kemal Atatürk ve beraberindeki silah arkadaşlarıyla kurulan yeni devlet kültürel ve köken olarak Osmanlı Devleti'nden tamamen kopmuş olmasa da yeni bir siyasi rejim demek yeni devlet algısı demekti ki reyadan vatandaşa geçiş süreci, teorideki kadar kolay olmayacaktı. Atatürk'ün devrimleriyle hızlandırdığı gelişme süreci, halk için "yenilik" demekti. Osmanlı Devleti'nin düzen temelli toplumunun çok sayıda ve farklı alanda gerçekleşen devrimleri hızlıca içselleştirip yeni devlet rejimini, cumhuriyeti, demokrasiyi, vatandaş olmayı, birey olarak devlet karşısındaki haklarını kullanmayı "normalleştirme"si muhakkak ki zaman istemiştir. Halk kesimlerinin güçlü olmadığı toplumlarda yaşanan dönüşümler yukardan olmakta ve böylece Osmanlı örneğinde olduğu gibi yönetilenler değil kendi arasında ayrışan yönetenler değişme kararı almaktadırlar³². Bu büyük toplumsal dönüşümün hızına rağmen Türkiye hiç de küçümsenemeyecek bir hızla ilerleme göstermiştir. Hukuk, eğitim, din, ulusal ekonomi, aile alanlarında önemli gelişmeler yaşanmıştır. Tebaalık yurttaşlığa, yerellik ulusallığa, dinsellik laikliğe, iktisadi ve sosyal yapı kapitalist bir üretim şekline doğru evrilirken, bu

²⁹ İlknur Meşe, a.g.m. s.128.

³⁰ İlknur Meşe, a.g.m. s.130.

³¹ Nevzat Güldiken, "Ulus, Ulus-Devlet ve Uluslaşma Kavramlarına İlişkin Tartışmalar ve Türkiye", *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 7, Sayı 2, 2006, s.160.

³² Nevzat Güldiken, a.g.m. s.160.

değişim kendiliğinden ve toplumsal tabandan değil devletçi seçkinlerce gerçekleştirilmiştir³³. Genel olarak Atatürk yönetiminin oluşturduğu devlet yapısının nitelikleri; kültüralist olan, ırkçı ve yabancı düşmanı olmayan, sınıf bilinci ve mücadelesi yanlısı olmayan, monarşist ve dine dayalı olmayan bir yapıdır³⁴.

Esasen ilerlemenin varlığı reddedilemez. Fakat bu türden büyük değişimler toplumda her kesim tarafından eş anlı bir kabul sağlayamayabilir ve sonrasında eleştirilere maruz kalabilir. Türkiye'de devlet algısı Cumhuriyet'in ilanından sonra yaşanan önemli devrimlerin de etkisiyle saygınlığını korumuştur. Bu saygınlık içinde biraz da korku içerir. Artık ülkenin her köşesinde asker, doktor, öğretmen ve hatta muhtarlar bile devletin birer temsilcisi ve merkezi yönetimlere uzak bölgelerde, köylerde ise devletin ta kendisi olmuştur. Bu durum bir tercih değil zorunluluktur. Türkiye Cumhuriyeti yarattığı kalkınma hamlesinde ordudan ve diğer tüm kamu personellerinden yardım almıştır. Örneğin bir köyde elektrik direği yıkılsa bunu tamir etmeye asker ve jandarma gelmektedir. Ayrıca Silahlı Kuvvetler eğitim, kültürel görevler, kırsaldaki gençlere ulusal bilinç aktarılması gibi görevleri de yüklenmiş, örnek olarak Ali Mektepleri denilen okuma-yazma kursları bu şekilde açılmıştır³⁵. Dolayısıyla halk için tüm devlet kurumları devletin kendisidir, devlet memuru dokunulmaz ve eleştirilemezdir. Bürokrasinin en yoğun olduğu ve Aziz Nesin hikâyelerine konu olmuş kırtasiyeciliğin tam ortasında bile vatandaşın itiraz etmediğini, kabullenip kendisini bekleten memura bile saygı göstermeyi sürdürdüğünü görürüz. Son dönemde vatandaşları, telefonla arayıp savcı ve ya polis olduğunu söyleyerek dolandıranlar aslında halkımızın "devlet" algısına hitap etmektedir. Hiç tanımadığı insanlara "devlet memuru" unvanı nedeniyle özellikle yüksek bürokrasiden mesleki konular kullanıldığında çok daha hızlı bir şekilde inanan vatandaşlar; aslında kendisine "savcı" diyen dolandırıcının şahsına değil görevine saygı duymakta ve bu duyduğu saygının büyüklüğüyle istenen her türlü meblağı tanımadığı bu insanların hesabına rahatlıkla yatırabilmektedir. Bizim insanımızdaki devlet saygısı, bağlılığı ve inancı dünyada çok az millete nasip olmuş bir ruh halidir. Fakat bu güven takdir edileceği ölçüde dikkat de edilmesi gereken bir psikolojik yapıdır. Çünkü bu inanç suüstimale açık olduğu gibi bireyi gerçek anlamda vatandaş yapan sorgulama takdirini de bireyin elinden alabilir.

Türkiye'de demokrasinin yaşadığı kesintiler olan darbeler, devletin dokunulmazlığını artırmıştır. Hem yaşanan insan hakları ihalleri hem ekonomik krizler hem de her darbe sonrası siyasal elitlere duyulan güvenin azalması, devlet imajını değiştirmiştir. Ayrıca yalnız ülke içinde yaşanan siyasi ve ekonomik süreçler değil dünyadaki değişimler de etkili olmuş; doğrudan modernizmin ve dolaylı olarak da aydınlanmanın eleştirisi olan post modernizm gerçeklerin gerçekliğini, makro söylemlerin doğruluğunu sarsmış,

³³ Nevzat Güldiken, *a.g.m.* s.161.

³⁴ Nevzat Güldiken, *a.g.m.* s.163.

³⁵ Nevzat Güldiken, *a.g.m.* s.164.

bireyselliği artırmıştır. Artan bireysellelikle tüm dünyadaki toplumsal hareketlerin de boyutları, yapısı değişmiş ekonomi temelinden çevre ve alternatif yaşam taleplerine doğru kaymıştır. Tüm bu değişimler ve her krizden güçlenerek çıkan kapitalist anlayış daha çok özgürlük ve bireylere verilen daha çok siyasi alan karşılığında çok daha küçük ve edilgen devletleri yaratmıştır. Bu anlayış devletin küçülmesini, özelleştirmeleri getirmiş, kamu yapıları ve hantal bürokrasiler sorgulanmaya başlanmış, bireylerin birer vatandaş olarak siyasi katılımının artırılması hedeflenmiştir.

Sonuç

Sosyal bilimlerde yaşanan gelişme ve toplumsal değişim önceleri kabul edilen teori ve tanımların gözden geçirilmesini gerekli kılmaktadır. En temel devlet kavramının bile zamanla derinliği ve bir anlamda saygınlığı eksilmiştir; daha kolay sorgulanabilir olmuştur. Her ülkede aynı şekilde değişmelerin görülmesi elbette ki olanaksızdır. Fakat Türkiye örneği üzerinden Cumhuriyetin ilanı ile Osmanlı devlet geleneği anlayışının değiştiği gibi her askeri darbe öncesi ve sonrasında bile vatandaşların devlete karşı tutumlarında farklılık yaşandığı da bir gerçektir. Postmodernizmin, sosyal ağların, globalleşmenin, küresel köy fikrinin yanı sıra; artan ırkçılık söylemleri, ulus devletlerin küreselleşmeye karşı tutumları, tüm küresel dünyanın gözü önünde yaşanan insan hakları ihlalleri, sürdürülebilir çevre talepleri, alternatif yaşam talepleri, kadın ve çocuk hakları gibi pek çok önemli toplumsal hareket her ülkenin kültürel yapısına bağlı olarak etkiler yaratmakta ve algılar değiştirmektedir. İşte devlet kavramı da her geçen gün ve yaşanan her toplumsal eylem sonrasında tekrar tanımlanmakta ve sorgulanmaktadır. Ekonomik ve ya sosyal krizler esnasında devlete daha fazla görev yüklemek ve normalleşme süreçlerinde devlete karşı daha liberal bir tavır takınmak, post-modern bireyin devlete karşı genel geçer bir anlam yüklemesine engel teşkil etmiş ve toplumun her farklı döneminde farklı bir devlet tanımı ve görev listesi ortaya konur olmuştur.

Devlet, toplum sözleşmesiyle vatandaşlarına karşı sorumludur. Fakat bu sözleşmenin maddeleri, tıpkı yaptırımları gibi, her zaman açık ve net değildir. Devletler ilgili toplumsal yapının unsurlarından beslendiğinden, her devlet kendi toplumunun ürünüdür. Ancak eşitlik ve adalet içinde yaşayan bireyler, sağlıklı siyasal rejimler ve devletler kurabilir. Bu da, devletlerin bireylere bu koşulları içeren bir yaşam sunmasıyla mümkündür. Dolayısıyla devlet ile toplumsal ve yapı özeldir bireyin siyasal katılımı ve devlet algısı, karşılıklı güçlü bir ilişki içerisindedir. Bu karşılıklı ilişkinin analizi, toplumun analizini de beraberinde getirir. Sonuçta iyi yönetilen devletler, yalnız kendi toplumunun tercihleriyle şekillenebilen devletlerdir. Bu durum değişime açık olmayı ve kamuoyunu sürekli dinler ve izler vaziyette bulunmayı gerektirir. Aksi halde siyasi elitler ile toplum arasında çatışma yaşanılması kaçınılmazdır.

KAYNAKÇA

Makaleler

AYTEKİN, Arif, "Osmanlı-Türk Modernleşmesinin Düşünsel, Ekonomik ve Bürokratik Kodları", **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Aralık 2013, Sayı:30, s:313-329.

BERKKURT, A. Günce, "Sosyolojinin Kaçınılmaz Nesnesi Devlet Üzerine: Pierre Bourdieu'nün 1989-1992 Yılları Arasında Collège de France'da Verdiği Dersler", **Sosyoloji Dergisi**, 3. Dizi, 25. Sayı, 2012/2, s. 31-56.

BRAVO, Işıl Bayar, "Hegel ve Liberalizm", **Felsefe Dergisi**, Sayı: 2, Güz, 2006, <http://www.flfsdergisi.com/sayi2/111-121.pdf> (erişim tarihi: 01.02.2017).

ÇELİK, Nuriye, "Postbürokratik Kamu Yönetimi ve Demokrasi", **İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 2 Sayı: 2 Ekim / October 2015, s.135-152.

DAĞTAŞ, Erdal ve YILDIZ, Mehmet Emin, "Türkiye'de İzleyicinin Metalaşması: Televizyon Dizilerinin Sosyal Reyting Ölçümlerinin Eleştirel Ekonomi Politik Çözümlemesi", **Global Media Journal TR Edition**, 5 (10) 2015, İlkbahar, s:120-142.

ERGAN, Nevin Güngör, "Siyasetnamelerimizde Çizilen "Devlet Adamı" Portresinin Temel Özellikleri", **Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi-8/Kış**, 1999, s.

ERYİĞİT, Burak Hamza ve YÖRÜKOĞLU, Fuat, "Modernleşme Süreçlerinde Demokrasi ve Bürokrasi İkilemi ve Kavramlarının Anlamsal Boyutları Üzerine Bir İnceleme", **Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi**, Sayı: 32 Eylül - Ekim 2012, s. <http://www.akademikbakis.org>.

GÜLDİKEN, Nevzat, "Ulus, Ulus-Devlet ve Uluslaşma Kavramlarına İlişkin Tartışmalar ve Türkiye", **Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt 7, Sayı 2, 2006, s.157-168.

KARADAŞ, Nergiz, "Televizyon Dizilerinde Gücün Temsili", **Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi**, Cilt 2, Sayı 2, Eylül 2013.

MEŞE, İlknur, "Modernleşme Sürecinde Türk Siyasal Kimliklerinde Muhafazakâr ve Yenilikçi Tavrılar", **Muhafazakar Düşünce/ Avrupa ve Türkiye'de Muhafazakarlık Dergisi**, Yıl 3, Sayı: 9-10, Yaz-Güz 2006, s:125-147.

ÖNEREN, Melahat, "İmaj Yönetiminin Tv Dizi Seyircileri Üzerindeki Etkisi", **KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, 15 (24), s.75-85, 2013, ISSN: 1309-9132, www.kmu.edu.tr,

SÖĞÜTLÜ, İlyas, "Jön Türkler ve Türkiye'nin Batılılaşması", **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 11(1), Haziran 2010, s:1-28. <http://sbd.ogu.edu.tr/SayiDetay.aspx?58>.

ŞİMŞEK, Osman, "Devlet Kavramının Gelişimi ve Küreselleşmedeki Anlamı", **Kamu-İş İş Hukuku ve İktisat Dergisi**, Yıl 2000, Cilt:5, Sayı:4, s. 1-16.

Kitaplar

- ALTHUSSER, Louis, **İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları**, İletişim Yayınları, 4. Baskı, 2000, İstanbul, s.27.
- BERKES, Niyazi, **Türkiye’de Çağdaşlaşma**, 4. Baskı Ocak 2003 İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.
- ERDEM, Eren, **Abdestli Kapitalizm**, Destek Yayınları, 7. Baskı Temmuz 2013, İstanbul.
- GEORGEON, François, **Osmanlı-Türk Modernleşmesi (1900-1930)**, çev: Ali Berktaş, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2006, s.13.
- GIDDENS, Anthony ve TURNER, Jonathan **"Günümüzde Sosyal Teori"**, Çev: Ümit Tatlıcan, Say yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2013, s. 8-9.
- GIDDENS, Anthony, **Sosyoloji**, 1. Baskı: Kırmızı Yayınları, Eylül Beylikdüzü / İstanbul, 2012.
- HOBBS, Thomas, **Leviathan ve ya Bir Din ve ay Dünya Devletinin İçeriği, Biçimi ve Kudreti**, Çev: Semih Lim, 6. Baskı Ocak İstanbul, 2007, Yapı Kredi Yayınları.
- KAÇMAZOĞLU, H. Bayram v.d. **Türk Sosyologları**, Editör: M. Çağatay Özdemir, 1. Baskı, Anadolu Üniversitesi, Ocak 2013 Eskişehir.
- POPPER, Karl, **Açık Toplum ve Düşmanları Cilt 1: Platon**, Remzi Kitabevi A.Ş. İstanbul, 1989.
- SUNGUR, Zerrin v.d., **Türkiye’nin Toplumsal Yapısı**, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2665, Açık öğretim Fakültesi Yayını No: 1631, 2012, Eskişehir.

Konferanslarda Sunulan Tebliğler

- DURUKAN, Esra, "Popper’da Açık Toplum ve Devlet İlişkisinin Siyasal Sonuçları", 30 Nisan – 2 Mayıs 2010 VII. Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Öğrenci Kongresi Abant İzzet Baysal Üniversitesi, s. 1-10.

Summary

The development and social change in social sciences require questioning of the theories which accepted before. Even the concept of the state has lost of prestige and became more easily questionable. In Turkey, the state is feed from mostly tradition and religion and more less from bureaucracy, media, academia, modernism. The historical periods at the Turkish democracy such as coups, the immunity of the state has increased normally. After the economic crises or human rights violations or coups, people lose their confidence as an individual in the politics system and they afraid of state, or escape from a country or become apolitical as a result of alienation. When a state is wealthy and powerful, citizens of that feel much happier. All state systems are based on this truth. Therefore nowadays, like the sociologist, states looking for individual satisfy. In Turkey, the BİMER is one example of that. At sociology science, we consider on Hermeneutics, phenomenology, symbolic interactionism and ethnomethodology theories instead of macro

theory like Conflicting approach, structuralism. For a long term, we can see easily that although the states are much more powerful and autocratic at the economic or politics crisis period, individuals are much more important than ever in the history for states.